

Rašytojo Juliaus Kaupo šimtmetis. Pasakų kūrėjo keliais nuo Kauno iki Detroito

Dalia KUIZINIENĖ

Kovo mėnesį minime lietuvių išėivijos rašytojo Juliaus Viktoro Kaupo šimtmetį. Kartu tai yra proga prisiminti šį primirštą rašytoją, literatūros ir kultūros kritiką, gydytoją. Šis vienos knygos autorius, supasakinęs savo gimtąjį miestą Kauną, iki šiol yra vienas iš įdomiausių rašytojų, kuris savo kūryboje sujungė chrestomatinės Vakarų Europos ir folklorinės pasakos tradiciją, įtvirtino lietuvių urbanistinės pasakos žanrą. Julius Kaupas gimė 1920 m. kovo 6 d. Kaune. Mokėsi Kauno Jėzuitų gimnazijoje, vėliau studijavo mediciną. Lietuvoje leistame „Žiburėlyje“ paskelbė pirmuosius savo kūrinius. Kaupo bičiulis, poetas Henrikas Nagys prisimena: „Jo tėvo atsakingos pareigos (buvo Kauno banko valdytojas, – aut.), motinos ir tėvo bendravimas su visais tuometinio Kauno įžymiaisiais žmonėmis davė ir jam progos nuo pat jaunystės susipažinti su visais nepriklausomybės gyvenimo neeiliniais įvykiais bei atstovais. Pažino ir mylėjo jis lygiai taip pat patį Kauną.“[\[1\]](#)

Julius Kaupas su žmona Dalia. MLLM arch.
nuotr.

Kaune susipažino su būsimąja žmona Dalia Galaunyte, su kuria sukūrė šeimą jau Vokietijoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Vokietijos DP stovyklose praleistas penkerių metų laikotarpis buvo jam itin kūrybingas. Tiubingeno universitete studijavo farmakologiją, Freiburgo universitete pradėjo filosofijos ir literatūros studijas, lankė V. K. Jonyno dailės ir amatų studiją (*École des Arts et Métiers*), nes mokėjo ir mėgo piešti. Aktyviai įsijungė į akademinio jaunimo sambūrio „Šviesa“ veiklą, aktyviau bendradarbiavo šio sambūrio kultūros žurnale „Šviesa“, čia skelbė savo straipsnius visuomeniniais, bendruomenės, kultūros klausimais, literatūros kritiką. Prisimindama pirmąjį šviesiečių suvažiavimą pokario Tiubingene 1946 m., Dalia Sruogaitė pasakojo, kad ją susirgusią gelbėjo ir Julius Kaupas: „Gelbėjo mane toks keistuolis daktaras ir rašytojas Julius Kaupas. Vaišindamas karčiomis, bet stebuklus darančiomis tabletėmis.“[\[ii\]](#)

H. Nagys, Alf. Nyka - Niliūnas, J. Kaupas, Tiubingenas. 1945. MLLM arch. nuotr.

Bet svarbiausia, kad 1948 m. išleido savo pasakų rinkinį „Daktaras Kripštukas pragare“. Monografijos apie J. Kaupą autorė Laimutė Tidikytė nusako bendrąjį to meto lietuvių jaunųjų rašytojų literatūrinio gyvenimo kontekstą: „Jaunieji rašytojai ne tik skaitė Vakarų moderniąją literatūrą, studijavo universitetuose, daug keliavo, bet jaunatviško maksimalizmo skatinami nebijojo eksperimentuoti.“^[iii] Šiuo laikotarpiu yra išleista ne tik Kaupo pirmoji knyga, netradicinių, modernių pasakų knygomis penktajame dešimtmetyje debiutavo broliai Adolfas ir Jonas Mekai, novelių knygomis – Marius Katiliškis, Antanas Škėma.

Knyga buvo išleista su dailininko Adolfo Vaičiūčio iliustracijomis. Ji buvo įvertinta Raudonojo Kryžiaus literatūrine premija. Visi recenzentai pastebėjo, kad joks kitas rašytojas nesukūrė Kauno panoramos tokiais gyvais ir spalvingais vaizdais kaip J. Kaupas. Rašytojo nuostata visą gyvenimą išliko nepakitusi: „Kiekviename žmoguje slypi karališka, vienkartinė ir nepakartojama dieviška prigimtis. Ją reikia atidengti.“^[iv] Savo gyvenime ir pasakose Julius Kaupas ir ieškojo žmogaus prigimties paslapties.

Kaupo pasakų knygoje daug simbolių, netikėtų aliuzijų ir sugretinimų, intertekstinių palyginimų, pats autorius ne kartą buvo pabrėžęs, kad jo knyga yra skirta suaugusiesiems, o ne vaikams, kuriems sunku būtų išsiaiškinti simbolines knygos prasmes. Kuo išskirtinės šios pasakos? Pasakų knygoje nėra priešpriešos tarp pasakos ir kasdienybės personažų, tarp realių ir stebuklinių erdvių, kas būdinga tradicinei pasakai. Kaupo pasakų personažai nėra tradiciškai teigiami ar neigiami, dažnai tai kasdienybėje sutinkami žmonės: burmistras, vaistininkas, studentas, daktaras, vaikai, tačiau su jais nutinka ne visai kasdieniški dalykai, nors tikroviškumo iliuzija kuriama per kronikinį aprašymą, dokumentiškumo autentiką. Kita grupė veikėjų – pasakiškieji (arlekinas, šokoladinis kareivėlis), jie J. Kaupo pasakose sužmoginami arba visiškai neatitinka stereotipinės pasakos sampratos. Visų pasakų veiksmas vyksta tarpukario Lietuvos Kauno istorinėse vietose: Kauno rotušėje, senamiestyje, Laisvės alėjoje, Ažuolyne. Tiesa, kartkartėmis pasakų veiksmas nusikelia ir į pasakos pasaulį. Gardino gatvelėje yra durelės į pragarą, pro užpakalines pragaro duris velnias Juoduodegis patenka tiesiai į Kauno Ažuolyną. Kauno katedros bokšto laiptais palypėjus galima pasiekti dangų, dar iš vienos senamiesčio gatvelių studentas patenka į užburtą karaliaus dvarą. Jis kuria labai realų pasaulį, tačiau visada parodo, kad už to realaus pasaulio egzistuoja paslaptinis pasakų pasaulis, pilnas skaidraus lyrizmo ir žaismės. Sekant europietiška literatūros tradicija, atskiri pasakojimai yra pateikiami kaip rasti užrašai, „pasakos, surašytos slaptose Kauno miesto kronikose“[\[v\]](#). Savo chrestomatinėse pasakose „Daktaras Kripštukas pragare“, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“ rašytojas ne tik supina intriguojantį siužetą, bet ir pasakojime subtiliai derina lyrizmą, ironiją, žaismingumą, netikėtumus.

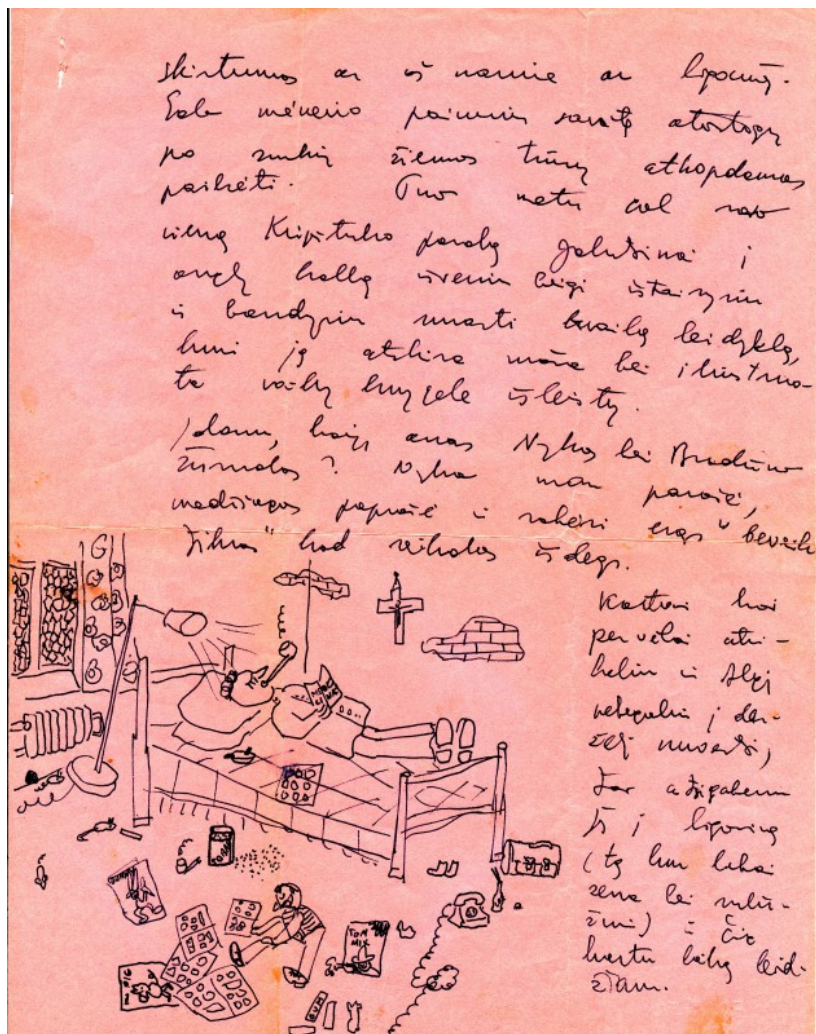
Knygos viršelis

Kaunas J. Kaupo pasakose tampa pasaulio centru, išsiverčiančiu be aplinkinio pasaulio. Tai patvirtina įvairios detalės tekstuose: virš Kauno spindi žvaigždės, kurios yra iškeptos garsiojoje Tešlėno kepykloje; laikrodininkas Tuktukas sukonstruoja Kaune stebuklingąjį burtų laikrodį, kurį pamiršus prisukti į Kauną atvyksta paslaptinga Trijų karalių eiseną. Rašytojo bičiulis Alfonsas Nyka-Niliūnas Kaupo tekstus dar vadina fantastinėmis novelėmis, pabrėždamas jų originalumą lietuviškosios prozos kontekste: „Jo pasaulėžiūriniam komplekse pagrindinį toną sudaro idealistinė pažiūra į gyvenimą ir jo apraiškos.“^[vi] Julius Kaupo pasakas galima skaityti dvejopai: galime žiūrėti į jas kaip į patrauklų pasakojimą apie gerį ir blogį, žavėtis supasakinto Kauno detalėmis; tačiau taip galime matyti šios knygos filosofines, istorines, net ir politines problematikos gijas.

1950 m. drauge su šeima Julius Kaupas persikėlė gyventi į Ameriką, gyveno Detroite, dirbo gydytoju psichiatru Altono ligoninėje. Laisvalaikio aktyviai bendradarbiavo spaudoje, buvo vienas aktyviausių „Literatūros lankų“ bendradarbių. Šiame bičiulių Alf. Nykos-Niliūno, K. Bradūno leistame žurnale J.

Kaupas skelbė savo literatūros kritiką. Atliepdamas žemininkų - lankininkų kartos ir leidinio vertinimo kriterijus, J. Kaupas rašė apie vidutiniškumą lietuvių egzilio literatūroje, kritikavo tuometinės literatūros tekstų vienadieniškumą, seklumą, remdamasis estetiškos literatūros vertinimo kriterijais rašė išėivijoje leistų knygų recenzijas, kurios išsiskyrė reiklumu bei griežtu vertinimu. Šalia literatūros kritikos Kaupas išėivijoje paskelbė ir gana daug bendresnio pobūdžio straipsnių, kuriuose jis analizavo bendruomenės kultūrinio ir politinio gyvenimo aktualijas, diskutavo su filosofu Antanu Maceina, gindamas liberalizmo idėjas. Amerikoje Julius Kaupas parašė ir pluoštą novelių, kurias planavo išleisti atskira knyga. Novelėse jis vaizduoja žmones, kurie dėl įvairių aplinkybių nerealizuoja savo idėjų. Pats autorius yra teigęs, „jog savo novelėse norėjo pavaizduoti žmogų, kuris neranda vietos pasaulyje ir alkdamas gyvos šviesos vegetuoja kaip saulėgraža mėnulio šviesoje.“[\[vii\]](#)

Deja, Juliaus Kaupo gyvenimo kelias baigėsi gana anksti, 1964 m. Tais metais jis išvyko su reikalais į Čikagą, apsistojo bičiulio poeto Algimanto Mackaus bute. Būdamas išsiblaškęs pamiršo laiku susileisti insulino (sirgo cukriniu diabetu) ir, ištikus priepuoliui, mirė.

J. Kaupo rankraštis. MLLM arch.

Tik 1997 m. Juliaus Kaupo literatūrinis palikimas buvo išleistas solidžiu „Raštų“ tomu, kurį sudarė jo bičiuliai Kostas Ostrauskas ir Alf. Nyka-Niliūnas, o išleido Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas Čikagoje. Julius Kaupas buvo neeilinė asmenybė: nuotykių ieškotojas, svajotojas, kuris į pasaulį žvelgė per pasakos dimensiją, kuris tikėjo, „kad pasaka yra paslėpta tiesa“^[viii]. Pats jis buvo tartum pasakų personažas, neatsitiktinai jo bičiuliai jį vadino daktaru Kripštuku, neatsiejama laikinosios sostinės atminties dalimi. J. Kaupas ir jo personažas Kripštukas yra tapę jo bičiuliui, rašytojui K. Ostrauskui ne tik atsiminimų, bet ir literatūrinės kūrybos objektu, viena literatūrine figūra: „Rodos, klaidžioju naktį grįžęs namo po Kauną - ak, ta nostalgija - ir štai matau, kaip iš paslaptinių Perkūno namų rūsių išeina dr. Kripštukas, pamatęs mane kilsteli mandagiai skrybėlę, paėjėjęs atsisuka, pamoja ranka ir šypteli. Dar kartą pažvelgiu... Ne, ne - tai ne dr. Kripštukas, o Julius - galiu prisiekti - Julius! Vos spėju šūktelti „Palauk!..“ - ir jo jau nebėra - dingio tarytum pasakoj.“^[ix] Galima svarstyti, ar Kaupo pasakų knygos papasakojimai yra tapę ar kada nors taps XXI amžiaus

Kauno kultūrinės savasties dalimi? Ar atsiras Kauno Rotušės aikštėje ar senamiestyje paminklas daktarui Kripštukui, kaip yra svajojęs rašytojo bičiulis Kazys Almenas? Ar Kauno istorikų draugijos organizuojamos ekskursijos ir konkursai Juliaus Kaupo pasakų keliais suartins pasakų ir šiandienos Kauną miesto gyventojų vaizduotėje?

Jubiliejiniai Juliaus Kaupo metai tik prasideda. Praėjusių metų spalio pabaigoje surengta Adolfo Vaičiūčio iliustracijų Juliaus Kaupo pasakų knygai paroda virto gražiu rašytojo atminimo renginiu, ekskursija rašytojo pasakų vietomis. Šiais metais paroda buvo eksponuojama Kaune, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje. Kovo 27 d. čia turėjusi įvykti konferencija „Julius Kaupas: tekstai ir kontekstai“ dėl karantino yra nukeliama į rudenį.

[i] Nagys, Henrikas. Keliolika puslapių iš nerašyto dienoraščio/ Metmenys. 1971, nr. 21, p. 45

[ii] Sruogaitė Dalia. Atminties archeologija. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 206

[iii] Tidikytė Laimutė. Julius Kaupas: gyvenimas ir kūryba. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 70

[iv] Kaupas Julius. Pasaka ir realybė/
http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Julius_Kaupas._Pasaka_ir_realyb%C4%97.LH9800.pdf

[v] Kaupas, Julius. Daktaras Kripštukas pragare/ Raštai. Sudarė K. Ostrauskas ir Alf. Nyka Niliūnas. Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1997.

[vi] Nyka- Niliūnas A. Daktaras Kripštukas pragare, arba Pasikalbėjimas apie pasakų knygas / A. Nyka- Niliūnas. Temos ir variacijos. Vilnius, Baltos lankos, 1996. P.220.

[vii] Keblys Kęstutis. Geras gyvenimas: Juliaus Kaupo nepasakos/ Keblys Kęstutis. Smulki kritikos rasa. Vilnius; Versus Aureus, 2012, p. 356.

[viii] Kaupas Julius. Pasaka ir realybė/
http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Julius_Kaupas._Pasaka_ir_re

[alyb%C4%97.LH9800.pdf](#)

[ix] Ostraukas Kostas. Julius. Keli nutikimai/ Darbai ir dienos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2005, nr. 43, p. 222.

Visos straipsnyje publikuojamos nuotraukos yra saugomos Maironio lietuvių literatūros muziejaus (MLLM) archyve, skaitmeninti jų variantai yra LIMIS sistemoje.

pasauliolietuvis.lt

„Pasaulio lietuviai ir Lietuva“

Mielai pasidalysime svetainėje skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
R Ė M I M O
F O N D A S

